

vizsgálóval rendelkezők körében még az átlagosnál is jóval magasabb mértékben van jelen az idegen nyelv tanulása.

Az adatok azt mutatják, hogy a nem állami felsőoktatásban részt vevő hallgatók tanulmányaiban fontos szerepet játszik az idegen nyelv(ek) ismerete, igaz intézményenként, szakonként eltérő mértékben. Az a tény, hogy a vizsgált hallgatók között csak elenyésző volt azoknak az aránya, akik nem ismernek, nem beszélnek idegen nyelveket, minden valószínűség szerint egyrészt a középiskolai oktatásnak, másrészt a felvételi követelményeknek, felvételi prioritásoknak köszönhető. Jóllehet a hallgatók egy jelentős részénél a nyelvtudás nem párosul nyelvvizsga bizonyítvánnyal, a diploma megszerzésének feltételei között szereplő nyelvvizsga, illetve a későbbi kedvezőbb karrierlehetőségek sok hallgatót ösztönöznek nyelvtanulásra.

Szemerszki Marianna

Idegennyelvi különórák szerepe a középiskolában⁷

Az a tény, hogy napjainkban tömegesen veszik igénybe az iskolarendszeren kívüli képzés nyújtotta lehetőségeket, azt látszik bizonyítani, hogy az iskolai sikeresség biztosításához szükség van olyan többlettudásra is, melyhez az iskola épületén kívül lehet hozzájutni. A kiélezett versenyt mutatja, hogy minél magasabb végzettség megszerzéséről van szó, annál inkább hátrányba kerülnek azok, akik nem jártak a megfelelő különórákra. A kutatások alapján kiderül, hogy a társadalmilag kedvezőtlenebb helyzetből érkezők körében is nő az áldozatvállalási készség a különórák látogatására és finanszírozására. Az idevágó adatok arról mesélnek, hogy a rendszerváltás után a különóra járók aránya minden társadalmi réteg esetében nőtt.⁸

Úgy gondoljuk nem hiábavaló közelebbről megvizsgálni, milyen szerepet tölt be az idegen nyelvek iskolarendszeren kívüli tanítása az oktatási rendszeren belül. Így arra keressük a választ, vajon az idegennyelvi különórák látogatása a középiskolai miliőben természetesnek tűnik-e, azaz olyan plusz befektetés, melynek értékét a szülő vagy a tanuló felismeri társadalmi származásától, hozott kulturális tőkéjétől függetlenül. Az *esélykiegyenlítő hipotézist* arra alapozzuk, hogy a középiskolák tanulói már átestek az iskolarendszer két szelekciós lépcsőjén is: általános iskola után továbbtanultak, valamint a szakmunkásképző helyett érettségit adó intézményt választottak, a gimnazisták egy harmadikon is: nem szakközépiskolába mentek. És így tovább a felsőoktatásba felvettekig. Tehát itt már egy „válogatott” társaságról van szó, ahol egyrészt felülreprezentáltak a magasabb iskolai végzettségű szülők gyerekei, másrészt azok a származásukat tekintve hátrányosabb helyzetű tanulók, akikkel itt találkozhatunk, már leküzdötték hátrányuk egy részét. Az iskolán kívüli nyelvóra így az iskolarendszer „felsőbb köreiből” már egyre kevésbé jelenik meg mint otthonról hozott előny.

Vagy ellenkezőleg, a különóra járás olyan attitűdhez kötődik, mely szerves része a hozott kulturális tőkének, azaz a társadalmi esélyegyenlőtlenségek átörökítésének eszköze. Az *átörökítő hipotézis* szerint az idegen nyelvű különóra járás (is) az elit stratégiáját szolgálja, így tehát annak a döntésnek a meghozatalában, hogy külön órán is tanuljon nyelvet egy középiskolás diák, a kulturális tőke játssza a legjelentősebb szerepet. E hipotézist akkor tekintjük igazoltnak, ha a különböző szelekciós szinteket összehasonlítva azt találjuk, hogy felfelé haladva egyre inkább vagy közel azonos mértékben a társadalmilag kedvezőbb helyzetből érkezők élnek az idegennyelvi különóra kínálta lehetőségekkel.

⁷ Ez a munka egy kutatászeminárium keretében készült az ELTE Szociológia Intézetében, és nem jöhetett volna létre Róbert Péter segítségével, akinek ezúton is szeretnénk köszönetet mondani.

⁸ Az általános iskolába járók 60, a középiskolába járók 40%-a jár valamilyen külön költséggel járó különóra.

A mintáról

A kérdőíves adatfelvétellel⁹ 1998 májusában, közvetlenül az érettségi vizsga előtt került sor, amikor is lehetőség nyílt arra, hogy az akkor jelen levő összes negyedikes, nappali tagozatos gimnáziumi és szakközépiskolai tanulót megkérdezzék.¹⁰ A tanulók többsége (58,6%) szakközépiskolába járt. Az 1998-ban érettségizők több mint fele, 54,1%-a jelentkezett valamilyen felsőoktatási intézménybe, elsősorban a gimnazisták: csaknem négyötödük (79,9%-uk) adta be jelentkezési lapját valahova, a szakközépiskolások közül csak 35,9% élt ezzel a lehetőséggel. A jelentkezők 44,9%-a nyert felvételt (a teljes minta 24,1%-a),¹¹ itt is a gimnazisták aránya magasabb: 49,9%, a szakközépiskolából jelentkezőknek csak 37%-át vették fel.

A diákok 55,7%-a járt legalább egy évig nyelvi különóra, egyharmada (31%) két vagy több évig. Egyéb, azaz nem nyelvi különórát (ebbe a tűzzománc-készítéstől a zongoraóráig sok minden beleértendő) a tanulók közel fele (48%) látogatott legalább egy évig. A megkérdezettek egyharmada (30,2%) nem járt semmilyen különóra, míg egy másik harmada (32,5%) mindkettőre járt. Az idegennyelvi különórák népszerűségét mutatja, hogy az egyéb különórát látogatók 68,6%-a nyelvet is tanult iskola után/mellett. A nyelvi különóra járók aránya a gimnáziumokban 56%, a szakközépiskolákban 42%. Mindkét iskolatípusból a felsőoktatási intézménybe jelentkezők az átlagosnál nagyobb arányban vették igénybe a nyelvi különórákat: a gimnazisták 58,6%-a, a szakközépiskolások 49,5%-a. A sikeres felvételizők között ez az arány még magasabb, a gimnazistáknál 73,1% a szakközépiskolások esetében pedig 57,1%.

A hipotézisek tesztelése

A következőkben felállítunk egy szelekciós rangsort az érettségit adó középiskolák összes diákjától egészen azok csoportjáig, akiket az adott évfolyamból felvettek valamilyen felsőoktatási intézménybe. A társadalmi származást a következőkben – igen leegyszerűsítve – két oldalról közelítjük meg. Az otthonról hozott előnyök-hátrányok egyik meghatározójának a területi különbségekből adódó egyenlőtlenségeket tekintjük, amit a település típusával mértünk. A másik dimenzió a kulturális tőke, melyről feltételezzük, hogy egyik legfontosabb (és legkönnyebben mérhető) mutatója az iskolai végzettség. A továbbiakban tehát a hozott kulturális tőkét az apa iskolai végzettségével mérjük.

Mindenekelőtt fontos leszögezni, hogy a mintában szereplők legtöbbszörének (35,3%) szakmunkás végzettségű az apja, továbbá azt, hogy gimnáziumi érettségivel a tanulók csupán 7%-ának apja rendelkezik. A nyolc osztályt el nem végzők gyerekei alulreprezentáltak, ami nem meglepő, ha a sokat emlegetett szelekciós sorompóra gondolunk az általános iskola és az érettségit adó középiskola határán. Magasabb arányban (20%) járnak gimnáziumba az egyetemi diplomával rendelkező apák gyerekei, mint szakközépbe, ami elmondható a főiskolai oklevél tulajdonosairól is (18,3%). A szakközépiskolában érettségizett apák gyerekei szinte elhanyagolható mértékben (18,4% a 17,7-tel szemben), de a szakközépiskolát preferálják. Mint várható volt, a gimnázium és a szakközépiskola összetétele jelentősen eltér a hozott kulturális tőke szerint: a magasabb végzettségű apák – ide értve jelen esetben a magasabb iskolai végzettségeket – gyerekei inkább a gimnáziumok padsorait koptatják. Ennek megfelelően a kedvezőtlenebb környezetből érkezők inkább szakközépiskolába járnak: az alacsonyabb végzettségű apák gyerekei a gimnáziumban alul-, míg a szakközépben felülreprezentáltak.

9 Az adatbázis: Csáki (et al): A felsőfokú továbbtanulás meghatározói 1998-ban. 1998.

10 A így kapott több mint hatvanezer válaszadó közül véletlenszerűen 10%-os mintát vettünk (n = 6054) a könnyebb feldolgozhatóság érdekében.

11 A felvetteket az adatbázis készítői és az OFI munkatársai az OFI adatbázisa segítségével azonosították.

1. TÁBLA

A középiskolák társadalmi összetétele a különböző szelekciós szinteken az apa iskolai végzettsége szerint (%)

Apa iskolai végzettsége	Összes gimnazista	Gimn.-ből jelentkezők	Gimn.-ből felvettek	Összes szakköz.	Szakköz.-ből jelentkezők	Szakköz.-ből felvettek	Középiskola összesen
Egyetem	20,0	23,3	24,2	5,5	9,0	10,3	11,7
Főiskola	18,3	20,5	21,1	10,1	14,4	14,6	13,6
Gimnázium	9,1	9,2	7,2	5,7	5,9	7,4	7,0
Szakközép	17,7	17,9	18,8	18,4	21,8	20,9	18,0
Szakm.+éretts.	7,5	6,8	6,6	9,7	9,1	7,8	8,7
Szaktanulmányos	23,8	19,2	19,2	43,5	34,8	33,6	35,3
8 általános	3,7	3,0	2,9	7,1	5,4	5,4	5,7
Összesen	100	100	100	100	100	100	100
N	2386	1973	985	3328	1258	466	5714

A felsőoktatásba jelentkezés szintén szelektáló tényező: a jelentkezők között nagyobb arányban szerepelnek azok, akiknek apja magasabb iskolai végzettségű. Ez a növekedés felülről lefelé egészen azokig megfigyelhető, akiknek apja szakközépiskolában érettségizett. A gimnázium-szakközépiskola összehasonlításban megmarad a kedvezőbb kulturális helyzetűek magasabb aránya az előbbi iskolatípusban, noha az is megfigyelhető, hogy a szakközépiskolai érettségitől „lefelé” haladva a jelentkezők aránya valamivel jobban növekszik a szakközepesek esetében. Második szelekciós szintünk tehát azoknak a csoportja, akik gimnáziumból a felsőoktatásba jelentkeztek. Végül vetnünk kell egy pillantást a mintából felvettekre, összehasonlítva a jelentkezőkkel, vajon igaz-e, hogy ez a mintában szereplő legszelektáltabb csoport. Látható, hogy azok közül, akik jelentkeztek a felsőoktatásba, inkább azokat vették fel, akik kedvezőbb kulturális háttérrel rendelkeznek (az apa iskolai végzettsége tehát egyetemi illetve főiskolai). Az alacsonyabb végzettségű apák gyerekeinek csökkent az aránya összehasonlítva a jelentkezőkkel. A felvettek között is a gimnazisták csoportja a szelektáltabb: az előző szinthez képest azok aránya nőtt, akik apja magasabb iskolai végzettségű. Míg a hátrányosabb környezetből érkezők inkább alulreprezentáltak, mint a jelentkezők között. A legfelső szelekciós szintet tehát azok csoportja alkotja, akiket felvettek a felsőoktatásba valamilyen gimnáziumból.

Úgy tűnik tehát, hogy sikerült felállítani a szelekciós rangsort a hozott kulturális tőke alapján. Beláttuk, hogy az egyes szintek szelektáltabbak az azokat megelőzőeknél. Az alábbiakban a két hipotézist úgy próbáljuk tesztelni, hogy megnézzük az egyes szelekciós szinteken a nyelvi különőrára járás intenzitását, illetve azt, hogy az mennyiben függ össze a hozott kulturális tőkével. Az egymásra következő szinteket hasonlítjuk össze a tekintetben, hogy mennyiben erősödik vagy csökken a két független változó hatása. Amennyiben az összefüggés az egyes szinteken felfelé haladva tendenciózusan gyengül, akkor mondhatjuk, hogy létezik „esélyki-egyenlítés”, tehát a társadalmi származás egyre kevésbé határozza meg, hogy az illető él-e az iskolán kívüli nyelvtanulás előnyeivel.

A teljes mintában a megkérdezettek átlagosan valamivel több, mint egy évig (1,29) látogattak magánnyelvtanárokat. Az egyetemi végzettségű apák gyerekei azonban 2,25, míg a szaktanulmányos végzettségűeké csak 0,9, a nyolc általánost végzettké pedig csak átlagosan 0,68 évet járt külön nyelvre. Ha csak a gimnazistákat nézzük, az tapasztalható, hogy az átlagok közti különbség csökken, amellett, hogy az összes kategóriában az idegennyelvi különőrára járás intenzitása nő, átlagban 1,7 évre. A gimnazisták közül az egyetemi végzettségű szülők gyerekei

átlagosan 2,45 évet, a szakmunkás végzettségűek gyerekei 1,14, a nyolc általánost végzetteké már több mint egy évet töltöttek magánnyelvtanároknál. A következő kör a gimnazista jelentkezőké. Itt is – akárcsak előző csoportunkban – ugyanaz a tendencia érvényesül. Az összes gimnazistához viszonyítva az ebből az iskolatípusból jelentkezők több nyelvi különórát „vettek” (átlagban 1,85 évet.) A felsőoktatásba bejutottak már átlagosan majdnem két évig (1,93) tanultak iskolán kívül nyelvet. A gimnazistákhoz képest a szakközépiskolások kevésbé élnek a különórák lehetőségével. Bár a szakközépiskolások esetében is az a tendencia tapasztalható, hogy minél magasabb szelekciós szintet nézünk, annál inkább veszik igénybe a külön nyelvórákat. A nyelvi különóra járás intenzitása az alacsonyabb képzettségű apák gyerekeinél ugyanúgy növekszik, mint a felsőfokú végzettségű apák gyerekeinél, a hozott „kulturális tőkebeli” különbség viszont szemmel láthatóan megmaradt, a kérdés az, hogy milyen mértékben. Azt azonban észre kell vennünk, hogy mind a gimnazisták, mind a szakközépiskolások esetében az egyetemi végzettségű apák gyerekei lényegesen hosszabb ideig járatták nyelvre gyerekeiket, mint akár a főiskolát végzett szülők. Ez a választóvonal sokkal élesebb, mint az érettségizett ill. érettségivel nem rendelkező apák gyerekei közti különbség.

2. TÁBLA

Nyelvi különóra járás intenzitása (években) az apa iskolai végzettsége szerint

Apa iskolai végzettsége	Összes gimnazista	Gimn.-ből jelentkezők	Gimn.-ből felvettek	Összes szakköz.	Szakköz.-ből jelentkezők	Szakköz.-ből felvettek	Középiskola összesen
Egyetem	2,46	2,55	2,59	1,72	1,83	1,95	2,25
Főiskola	1,91	1,97	1,96	1,38	1,52	1,33	1,68
Gimnázium	1,67	1,77	1,67	1,05	1,32	1,55	1,38
Szakközép	1,62	1,67	1,75	1,12	1,31	1,44	1,32
Szkm.+éretts.	1,49	1,64	1,90	1,03	1,27	1,37	1,20
Szkmunkás	1,14	1,30	1,45	0,81	1,11	1,20	0,90
8 általános	1,02	1,19	1,31	0,54	0,76	0,71	0,68,
Átlagosan	1,70	1,85	1,93	0,99	1,29	1,36	1,29

Árnyaltabb képet kapunk, ha megnézzük az egyes szelekciós szinteken a főátlagtól való eltéréseket és a két változó közti összefüggés erősségének változásait (3. tábla). Az összefüggés erőssége az egyes szelekciós szinteken felfelé haladva – ha nagyon kis mértékben is –, de csökkent. Ellenben ha a gimnazistákat és szakközépiskolásokat hasonlítjuk össze – mint két különböző mértékben „válogatott” társadalmi összetételű társaságot –, láthatjuk, hogy annak ellenére, hogy a gimnáziumokba inkább a kvalifikáltabb szülők gyerekei járnak, mégis a hozott kulturális tőke erősebben befolyásolja az iskolán kívüli nyelvórák igénybevételét.

Az összes középiskolást nézve azt tapasztaljuk, hogy az apa iskolai végzettségét tekintve elsősorban a két szélső póluson, a felsőfokú ezen belül is különösen az egyetemi (sokkal kisebb mértékben a főiskolai) és a szakmunkás vagy ennél is alacsonyabb végzettség mutatkozik jelentősebb eltérés a főátlagtól. (A nyolc általánost végzett apák gyerekeit itt most figyelmen kívül hagynánk, mert ők már eleve nagyon kevesen kerültek bele a mintába (a teljes minta 3,7%-a).

Az egyetemi végzettségű szülők az átlagosnál jóval többet járatták gyerekeiket nyelvi különóra, a szakmunkás vagy ennél is alacsonyabb végzettségűek pedig jóval kevesebbet. A főiskolai végzettségűek gyerekei még mindig az átlagosnál „nagyobb mértékben” veszik igénybe a különórákat, de ha azokkal hasonlítjuk össze őket, akik apja egyetemi végzettségű, szembeszökő a különbség az utóbbiak javára.

3. TÁBLA

Nyelvi különóra járás intenzitása (években) az apa iskolai végzettsége szerint (átlagtól való eltérések)

Apa iskolai végzettsége	Összes gimnazista	Gimn.-ből jelentkezők	Gimn.-ből felvettek	Összes szakköz.	Szakköz.-ből jelentkezők	Szakköz.-ből felvettek	Középiskola összesen
Egyetem	0,76	0,69	0,66	0,73	0,55	0,59	0,96
Főiskola	0,21	0,11	0,03	0,39	0,23	-0,03	0,39
Gimnázium	-0,3	-0,08	-0,26	0,06	0,04	0,19	0,09
Szakközép	-0,8	-0,18	-0,18	0,13	0,03	0,08	0,03
Szkm.+éretts.	-0,21	-0,21	-0,03	0,04	-0,01	0,01	-0,09
Szkmunkás	-0,56	-0,56	-0,48	-0,18	-0,18	-0,16	-0,38
8 általános	-0,68	-0,67	-0,62	-0,45	-0,53	-0,65	-0,61
Éta	0,24	0,22	0,21	0,19	0,14	0,14	0,26
Átlagosan	1,70	1,85	1,93	0,99	1,29	1,36	1,29

A gimnazisták között az egyes szelekciós szinteket összevetve azt láthatjuk, hogy a főátlagtól való eltérés az egyetemi végzettségű apák gyerekei esetében viszonylag kis mértékben csökken, ugyanez a helyzet az alacsony iskolai végzettségű apák gyerekei esetében is.

A szakközépiskolások adataival kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy közülük 13,1% került be egyetemre vagy főiskolára, ez mindössze a minta 7,7%-a (792 fő), tehát az egyes cellákban már nagyon kicsik az esetszámok. Itt a főátlagtól való eltérés a jelentkezők vs. összes szakközépiskolások szinten nagyobb mértékben csökken, mint a gimnazistáknál, ha az egyetemi végzettségű apákat vesszük, de a szkmunkások gyerekeinél itt sem csökkent a különbség a következő szelekciós lépcső felé haladva.

A fentiek alapján úgy tűnik, hogy nem igazán álja meg helyét az a feltételezés, miszerint az általában magasabb iskolai végzettségű szülők gyerekeit oktató gimnáziumokban a nyelvi különórák preferálását kevésbé határozná meg a hozott kulturális tőke, és az sem, hogy az ilyen szempontból hátrányosabb helyzetű tanulók azzal, hogy bekerültek szerencsésebb társaságok közé, lefaraghattak volna valamit hátrányukból. Ugyanígy a hozott kulturális előnyök-hátrányok egy olyan lehetőség kihasználását tekintve, mint az iskolán kívüli nyelvtanulás, az iskolarendszer különböző szelekciós szintjein újra és újra megjelennek, bár az értékek kismértékű csökkenését látva az „esélykiegyenlítés” stratégiája is megfigyelhető.

Az itt elemzett adatok azt mutatják, hogy a hozott kulturális tőke, a formális iskolai végzettség nyelvére fordítva – és amennyiben a nyelvi különórákat nézzük – leginkább az egyetemi végzettséggel ragadható meg. Elgondolkodtató, hogy milyen nagy a különbség egyetemi és főiskolai végzettség között egy ilyen típusú vizsgálat esetében. Mint ahogy láthattuk, az apa egyetemi végzettsége annak ellenére, hogy az átlagtól való eltérés mértéke valamelyest csökkent, mindkét iskolatípusban és minden szelekciós szinten erősen összefüggött a nyelvi különórák intenzitásával, míg a főiskolai végzettség az átlagtól való kisebb eltéréssel járt.

A „hátrányos helyzet” itt a szkmunkásképzőt végzett szülők és gyerekeik attitűdjeiben ragadható meg, a határvonal a táblázatot nézve egyértelmű: a „semleges” érettségéhez képest (is) az apa szkmunkás (vagy alacsonyabb) végzettsége már nyilvánvalóan a különórák átlagosnál jóval kisebb igénybevételét jelenti. Az átlagtól való negatív eltérés minden szelekciós szinten megmaradt, ezek közül külön figyelmet érdemel a gimnázium vs. szakközépiskola szint, ahol,

mint láttuk, a „szelektáltabb” gimnázium esetében a külön nyelvtanulást tekintve sokkal inkább „hat” az otthonról hozott kulturális hátrány. Úgy fest tehát, hogy a hátrány ugyanúgy továbböröklődik, mint az előny.

A táblából az is kitűnik, hogy e tekintetben a jelentkezés, tehát a választás ténye értelmezhető „szelekciós sorompóként”, sokkal inkább, mint a felsőoktatásba való bejutás ténye. A kvalifikáció szerinti különböző rétegeknél az összefüggés elsősorban a gimnázium és gimnáziumból jelentkezők ill. szakközépiskola vs. szakközépből jelentkezők szintjein gyengül, a jelentkezők és felvettek között a változás sokkal kisebb mértékű.

A területi dimenziót tekintve a válaszolók majdnem harmada községben élt a kérdés időpontjában, míg közel egyötöde volt fővárosi. A fentihez hasonló szelekciós rangsor a lakóhely típusa szerint nem értelmezhető: önmagában az, hogy valaki hol él, nem határozza meg, hogy melyik érettségit adó középiskola-típust választja. Egyedül a községekben élőknel tapasztalható, hogy inkább szakközépiskolába „járnak be”, mint gimnáziumba: 65,7% az előbbi, 34,3% az utóbbi típusban tanul tovább. A többi településtípus esetében ez az arány kb. fele-fele. A jelentkezők arányát tekintve nincs jelentős különbség budapestiek, megyei jogú városban élők, vagy egyéb városiak között. A községekből azonban valamivel kevesebben jelentkeznek felsőoktatási intézménybe (gimnáziumokból 74,2%, szemben a városi 83–85%-kal). A felvettek számában még ekkora különbség sem tapasztalható. A nyelvi különórák igénybe vételét tekintve azonban a területi különbségek meghatározó szerepet játszanak.

4. TÁBLA

A különóra járás intenzitása (években) a lakóhely típusai szerint

A település típusa	Összes gimnazista	Gimn.-ből jelentkezők	Gimn.-ből felvettek	Összes szakköz.	Szakköz.-ből jelentkezők	Szakköz.-ből felvettek	Középiskola összesen
Bp	2,16	2,29	2,59	1,18	1,48	1,58	1,67
M. jogú város	1,87	2,00	2,05	1,13	1,36	1,37	1,45
Város	1,60	1,76	1,76	0,99	1,27	1,57	1,25
Község	1,27	1,40	1,46	0,84	1,17	1,24	0,99
Átlag	1,7	1,85	1,92	1,00	1,29	1,42	1,29

* Ezekben az esetekben a két változó közötti összefüggés nem szignifikáns.

Mint látható, a fővárosiak járnak a legtöbbet nyelvi különórákra (átlagosan 1,67 év), legkevésbé azok, akik községekben laknak (átlagosan 1 év). A gimnázium és a szakközépiskola különbsége meghatározó ebben az esetben is: a budapestiek között például a gimnazisták majdnem egy teljes évvél többet töltöttek szabadidejükből nyelvtanulásra. Ha szemügyre vesszük a szelekciós szinteket, láthatjuk, hogy „felfelé” haladva mindkét iskolatípusban és lakóhelytől függetlenül egyre hosszabb ideig tanulnak nyelveket iskolán kívül a diákok (nem szabad arról megfeledkezni, hogy a jelentkező és a felvett szakközepesek esetében a két változó összefüggése nem szignifikáns. Így legyen inkább szó a gimnazistákról). A budapestiek „vezető pozíciója” minden szinten megmarad, sőt a különbség a felvettek esetében jelentősen megnő (Budapest és a megyei jogú városok között átlagosan több mint fél év). A különóra járás időtartama egyedül a fővárosiaknál nő meg tetemesen (majdnem fél évvel), míg a települések többi típusánál a növekedés annak csupán töredéke. Ez azt látszik bizonyítani, hogy a területi egyenlőtlenségek az oktatási rendszer szintjein felfelé haladva nemhogy csökkennének, de megnövekednek.

5. TÁBLA
A különóra járás intenzitása (átlagtól való eltérések)

A település típusa	Összes gimnazista	Gimn.-ből jelentkezők	Gimn.-ből felvettek	Összes szakköz.	Szakköz.-ből jelentkezők	Szakköz.-ből felvettek	Középiskola összesen
Bp	0,46	0,44	0,67	0,18	0,19	0,16	0,38
M. jogú város	0,18	0,15	0,13	0,14	0,06	-0,04	0,16
Város	-0,10	-0,09	-0,16	-0,01	-0,02	0,16	-0,04
Község	-0,43	-0,45	-0,46	-0,16	-0,12	-0,18	-0,03
Átlag	1,7	1,85	1,92	1,00	1,29	1,42	1,29
Eta	0,16	0,15	0,19	0,09	0,06	0,08	0,14

* Ezekben az esetekben a két változó közötti összefüggés nem szignifikáns.

Az összes középiskolat tekintve az átlagosnál nagyobb mértékben a megyei jogú városokban lakók illetve a fővárosiak járnak nyelvi különórákra. A városi és községi lakosok átlagos mértékben. A szelekciós szinteket összehasonlítva az előzőekhez még az tehető hozzá, hogy a különóra igénybe vétele egyedül a budapestiek esetében nő, az egyéb településeken lakóknál csökken, ami a területi egyenlőtlenségek meglétéről tanúskodik. Úgy tűnik, hogy az egyre szűkebb szelekciós körökbe kerülve egyre meghatározóbb a különbség a fővárosiak és „többiek” között. E tekintetben tehát a választóvonal a főváros és a megyei jogú városok között van. A lakóhely típusa ezek szerint fontos tényezőnek mondható vizsgálatunkban, befolyása ráadásul nem csökken a szinteken felfelé haladva, sőt a felvetteknél megnő.

Következtetések

Elsősorban a kulturális tőke egyik legfontosabb mutatója, az apa iskolai végzettsége határozza meg, hogy az illető középiskolás vállalja-e a nyelvi különórákkal járó többletbefektetést ill. élhet-e az így megszerzett jelentős előnnyel. Nyilván elképzelhető, hogy egy jó gimnázium eminens élcsapatának amúgy hátrányosabb származású tagja is szinte normaként éli meg, hogy iskola mellett is szokás nyelvet tanulni, de jelen vizsgálatunkban csak „durva” szelekciós szintekről beszéltünk, nem tudtunk különbséget tenni az egyes iskolatípusokon belül magas ill. alacsony presztízsű intézmények között. Így tehát, noha látható némi „esélykiegyenlítő” stratégia a különböző szelekciós szintek között, azaz a többszörösen kontraszelektált csoportokban már egyre kevésbé számítanak az otthonról hozott hátrányok, mégis ez oly kis mértékben volt megfigyelhető, hogy sajnos meg kellett állapítanunk: leginkább a családi háttér és lakóhely függvénye, hogy egy középiskolai tanuló felismeri azt, hogy az iskola mellett vagy iskolán kívül megszerzett többlet-nyelvtudás a későbbiekben mekkora hasznot hoz számára.

A területi különbségekből fakadó egyenlőtlenségek az oktatási rendszer szelekciós szintjein felfelé haladva jelentősen növekednek a nem budapestiek rovására.

Kovai Melinda & Zombory Máté